

Fra receptivt til produktivt ordforråd



Benedicte Ehmer

Studerende på studiemønstret Dansk som Andetsprog, Københavns Universitet og timelærer på Sprogcenter Hellerup.

Som underviser i dansk som andetsprog hører man ofte kursister beklage sig over, at de ikke kan huske de ord, de troede, de havde lært. Undersøgelser har vist, at kun med en forsvindende del af de nye ord, man støder på, opnås der en sådan fortrolighed, at man bliver i stand til at anvende dem i en konkret kommunikationssituation. Det receptive ordforråd er langt større end det produktive og udvikles hurtigere.

Denne problemstilling vakte min interesse for at undersøge, hvordan den receptive kontrol over ordforrådet kan gøres produktiv.

I denne artikel vil jeg fortælle om min undersøgelse heraf og om mit arbejde med ordforrådsindlæring. Først vil jeg beskrive, hvordan ordforrådet er struktureret i hukommelsen og de tilegnel-

sesmæssige konsekvenser heraf. Derefter vil jeg fortælle om de pædagogiske perspektiver: hvordan tasks kan bruges som pædagogisk redskab i arbejdet med tilegnelsen af et produktivt tilgængeligt ordforråd.

Det mentale leksikon over L2 ord

Hvordan lagrer mennesker ord i hukommelsen? Ja, noget kunne jo tyde på, at det mentale leksikon er omhyggeligt organiseret, når det er muligt for os at finde præcis de ord, vi har brug for ud af et utal af mulige. Modellen kan beskrives som et netværk. Der er imidlertid uenighed om, hvordan dette mentale netværk er opbygget. Uenigheden går primært på, hvorvidt det mentale leksikon er organiseret efter formelle (f.eks. fonetiske) eller semantiske principper.

I et forsøg på at opklare mysteriet om ordenes repræsentation på L2, foretog jeg i maj 2000 en undersøgelse. Formålet med min undersøgelse var ved hjælp af forskellige ordassociationsøvelser at undersøge modersmåls- og andet-sprogstalendes organisering af ord i hukommelsen.

Undersøgelsen viste, at ordene både i L1 og L2 er organiseret og forbundet i klynger af semantiske felter (f.eks. var de hyppigste associationer til begrebet *arbejde* hos L2 informanterne ordene *lærer, pædagog, læge*). Sammenlignet med L1 gruppen fremgår det tydeligt, at ordene ikke er så godt integrerede i det L2 mentale leksikon som i den indfødtes. Hos den modersmålstalende forekommer langt flere svarassociationer og et højere abstraktionsniveau. Det ses dels ved evnen til at danne flere over-/underordninger, dels ved brugen af abstrakte side- og sammenstillinger (f.eks. associerede L1 informanterne ordet *arbejde* til begreber som *kollegaer, faste rammer, ansvar*). Det kunne således se ud til at tilegnelsen af et nyt ord indebærer en op- og udbygning af semantiske netværk.

Den semantiske integration er den udfordrende komponent i tilegnelsen af et nyt ord: Jo mere udbygget forbindelserne mellem ordene i det semantiske netværk er, desto bedre beherskes ordet.

Det dobbelte hukommelsessystem

Det væsentligste forhold i den leksikalske tilegnelsesproces er iflg. Skehan (1998) tilstedeværelsen af to hukommelsessystemer.

Der er dels tale om et hukommelsesbaseret leksikonsystem, dels om et strukturbaseret system.

Den betydningsbaserede tilegnelse medfører, at indlæreren er disponeret for at søge mod det hukommelsesbaserede system. Denne søgen mod det hukommelsesbaserede system vil ske på bekostning af den frugtbare opbygning af det regelbaserede system. Det er ikke alt input, som optages og integreres i det semantiske netværk. Det mistes måske p.gr.a. det manglende analysearbejde, inden det overgår til det hukommelsesbaserede system. Lad os se et eksempel herpå:

„I Saudi Arabien har en ny familie kraft til at sætte 10 børn”

Man må formode, at L2 indlæreren ønsker at bruge vendingen 'at sætte i verden'. Vendingen er sandsynligvis også indholdsafkodet, men beherskes ikke produktivt.

Tasks som pædagogisk redskab

Indlærerens disponering for at søge mod det hukommelsesbaserede system understreger vigtigheden af at udvikle opgaveløsninger, som sikrer indlæring og lagring af ord, så de huskes og kan genkaldes i produktivt øjemed.

Sprogets indholdsmæssige side er det der driver sprogtilegnelsen fremad. Udgangspunktet for en undervisning, som understøtter tilegnelsen af den produktive ordforrådskompetence, må derfor tilrettelægges således, at den hjælper indlæreren i det betydnings-søgende og betydningssskabende arbej-

de. En undervisning opbygget omkring kommunikative problemløsningsopgaver (tasks) er et godt udgangspunkt for opbygningen af et aktivt ordforråd.

Men en kommunikativ, problemløsende undervisning fremmer ikke nødvendigvis udviklingen af indlærerens sproglige system - og dermed oparbejdelsen af produktiv kontrol. Den kommunikative opgaves krav om indholdsforståelse og betydningsformidling fordrer indlærerens brug af kommunikative strategier. Ved anvendelse af disse trækker indlæreren på hukommelsen og de leksikaliserede dele af sproget og i mindre grad på det analytiske, kreative regelsystem.

Anvendelsen af kommunikative strategier er altså ikke i sig selv befordrende for den leksikalske udvikling. Hvis ikke ordene fastholdes i en videre bearbejdning, når indlæreren aldrig længere end til en receptiv forståelse af leksis. Udfordringen består altså i at udvikle opgavetyper, som sætter fokus på de systemopbyggende dele af sproget uden at give afkald på de muligheder den kommunikative opgave rummer for tilegnelsen af sprogets semantik og pragmatik.

Dybdebearbejdning

Inspireret af Birgit Henriksen (1999) udarbejdede jeg et undervisningsforløb med fokus på oparbejdelsen af produktiv kontrol. Undervisningen fandt sted på et spor 3, trin 2 slut hold. Emnet for forløbet var *Børneprostitution og børns rettigheder*, som indgik i kursisternes temaarbejde om børns vilkår. Under-

visningsmaterialet bestod af en brochure fra Red Barnet samt FN's Børnekonvention. Dertil havde jeg lavet et opgavesæt, primært med fokus på dybdebearbejdende tasks, som havde til formål at fremme kursisternes hypotesedannelse og afprøvning i det leksikalske netværk og herved skabe grobund for produktiv kontrol over ordene.

For at give indlærerne de bedst mulige betingelser for at arbejde med at integrere og optage ordene i det mentale netværk havde jeg udarbejdet to typer problemløsningsopgaver.

Den første opgave havde til formål at lade kursisterne arbejde i dybden med begreberne *selvværd, magt, rigdom og identitet*.

Der var tale om en diskussionsopgave, hvor kursisterne to og to skulle blive enige om at udvælge den vigtigste af de fire egenskaber: at have selvværd, magt, rigdom eller besidde identitet. På den måde blev kursisterne tvunget til at gentage ordene på en naturlig måde, hvor indholdet var i centrum. Det var en fornøjelse at overvære kursisternes løsning af opgaven: De diskuterede ivrigt begreberne, primært ved at danne syntagmatiske forbindelser til disse. Som eksempel kan nævnes følgende ytring:

„En stærk identitet er da vigtigere end at have højt selvværd“

Den næste dybdebearbejdende aktivitet var en 'kryds og tværs': En informations-kløftsopgave, hvor kursisterne i to-mandsgrupper, skiftedes til at bede om forklaringen på et ord. Således be-

sad kursist A nogle oplysninger, som kursist B havde brug for og omvendt. Formålet med øvelsen var at styrke indlæringen af ordene ved at give kursisterne mulighed for at trække på så mange semantiske forbindelser som muligt ved forklaringen af dem. Det var yderst interessant at overhøre kursisters forklaringer: De nåede at betydningsafklare ordene et pænt stykke tid, før de gættede dem. Der blev trukket på forskellige semantiske forbindelser, hvorunder sideordninger og synonymmer var fremtrædende.

Eksempler på ordforklaringer:

psykisk: „det modsatte af fysisk“ og selvværd: „næsten det samme som selvtillid“

Dybdeaktiviteter som de foregående skal naturligvis suppleres med fri sproglig produktion, så kursisterne får mulighed for at træne nye ord og om muligt at automatisere og at opnå kontrol med dem.

I dette undervisningsforløb benyttede jeg mig af forskellige former for holdningskløftopgaver, hvor kursisterne argumenterede for modsatrettede synspunkter i relation til børneprostitution og FN's Børnekonvention.

Sammenfatning

I denne artikel har jeg beskrevet, hvordan vejen fra det receptive til det produktive ordforråd går via opbygningen

af det regelbaserede repræsentations-system. Vi har set, at denne dybdebearbejdning ikke tager vare på sig selv grundet indlærerens disponering for en hukommelsesbaseret tilegnelse. Den centrale bearbejdningsproces afhænger altså i høj grad af aktiviteten, som derfor kan have stor effekt på tilegnelsen af den produktive ordforråds-kontrol. Her er tasks med fokus på dybdebearbejdning et godt forslag.

Litteratur

Ehmer, Benedicte: Fra receptivt til produktivt ordforråd - teori og praksis, eksamensprojekt, Københavns Universitet, 2000.

Ellis, Nick, C.: The psychology of foreign language acquisition. i: Computer Assisted Language Learning; an international journal. Vol. 8; 1995. no. 2-3.

Haastrup, K. & B. Henriksen: Vocabulary acquisition: from partial to precise understanding. i: Haastrup & Henriksen (red): Perspectives on Lexical Acquisition in a Second Language, Lund University Press, 1998.

Henriksen, Birgit: Ordforråd og ordforrådsindlæring. i: Holmen & Lund (red): Studier i Dansk som Andetsprog, Akademisk Forlag, 1999.

Lewis, Michael: Pedagogical implications of the lexical approach. i: Coady & Huckin (red): Second Language Vocabulary Acquisition, Cambridge University Press, 1997.

Lund, Karen: Sprog, tilegnelse og kommunikativ undervisning. i: Holmen & Lund (red): Studier i Dansk som Andetsprog, Akademisk Forlag, 1999.

Singleton, David: Exploring the Second Language Mental Lexicon. Cambridge University press, 1997.

Skehan, David: A Cognitive Approach to Language Learning. Oxford University Press, 1998.